

ВІДГУК

опонента – доктора юридичних наук, професора Дрозд Валентини Георгіївни на дисертацію Поповича Мирослава Вікторовича на тему: «Особливості допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого», поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

Актуальність теми дисертації. Сьогодні, як ніколи раніше, для досягнення завдань кримінального провадження, визначених у статті 2 КПК України, важливим є реалізація дбайливого ставлення до потерпілої особи. Кульмінаційною слідчою (розшуковою) дією, під час якої мають проявитися найкращі якості уповноваженої особи правоохоронного органу, яка її проводить, є допит. Відбирання показань у потерпілого є напруженою, кропіткою працею, що пов'язана з максимально м'яким отриманням надважливої для процесу доказування інформації. Окремою категорією потерпілих, які потребують посиленої уваги з боку держави є малолітні та неповнолітні.

Треба визнати, що дотримання прав дітей в Україні має вирішальне значення. Не завжди соціальні служби, медичні заклади, правоохоронні органи та суд мають чіткі алгоритми дій щодо захисту дітей, які постраждали внаслідок неправомірних дій. На практиці трапляються непоодинокі випадки небажаного травмуючого втручання в психіку дитини шляхом необережного спілкування поза межами офіційної процедури допиту. Так, багаторазові опитування потерпілої дитини в різних місцях чи установах мають наслідком повторне травмування, а результати такого спілкування можуть мати відмінності та, врешті-решт, спотворюються, стають «непридатними» для їх використання.

В умовах воєнного стану вказана проблема є новою в юридичній літературі, дисертаційних досліджень, присвячених допиту потерпілої дитини не було. Проте, вирішенням окремих питань, пов'язаних з допитом займалася низка відомих в Україні науковців: Ю.П. Аленін, О.Я. Баєв, В.О. Коновалова, В.І. Галаган, Ю.М. Грошевий, А.В. Іщенко, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, М.М. Михеєнко, Д.П. Письменний, М.А. Погорецький, С.М. Стахівський, В.Ю. Шепітько, М.Є. Шумило, Л.Д. Удалова та ін.

Проблеми злочинності щодо неповнолітніх досліджували Л.М. Василевський, М.М. Гернет, В.І. Куфаєв, І.С. Міклашевський, Г.М. Міньковський, Г.Ю. Нікітіна-Дудікова, В.В. Пясковський, С.С. Чернявський, М.А. Макаров та ін.

Поміж напрацювань науковців сучасного періоду слід виокремити праці О.Г. Бабенко, Н.Л. Березовської, Є.М. Гідулянову, А.Є. Голубова, М.В. Гричанюк, О.О. Левендаренко, О.С. Тарасенка, Ю.П. Тимошенка, О. А. Марченко, О.В. Мельник, Л.М. Палюха, В.В. Рожнової, В.В. Романюка, К.С. Рябченко, Ю.М. Черноус та ін.

Водночас у їхніх роботах не було повністю розкрито висвітлену тему. Частина підготовлених цими дослідниками дисертацій присвячена криміналістичним аспектам аналізованого питання. Однак існує нагальна потреба поглибленого дослідження питання допиту потерпілих дітей. Актуальність підготовленої М.В. Поповичем дисертації полягає ще й у тому, що останнім часом стрімко зростає рівень злочинів проти дітей.

Дисертація ґрунтується на положеннях: розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року»; наказу Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 25 листопада 2016 року № 1252 «Про затвердження Концепції реформування освіти в Міністерстві внутрішніх справ України» (зі змінами й доповненнями, внесеними наказом МВС України від 28 лютого 2017 року № 165); Указу Президента України «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки» від 11 червня 2021 року № 231/2021. Робота узгоджена з наказом МВС України від 11 червня 2020 року № 454 «Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки»; Порядком затвердження тем дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів доктора наук, доктора філософії (кандидата наук) та призначення наукових консультантів (керівників) у Національній академії внутрішніх справ (НАВС); Основними напрямками

наукових досліджень НАВС на 2018–2020 роки й Основними напрямками наукових досліджень НАВС на 2021–2024 роки.

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради НАВС 19 грудня 2019 року (протокол № 24).

Метою роботи ставиться отримання нових наукових висновків допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого й надання рекомендацій для їх впровадження у практичну діяльність під час розслідування кримінальних правопорушень. Відповідно до мети визначено систему завдань, кожне з яких відповідає спрямуванню дев'яти підрозділів дисертації.

Як засвідчує ознайомлення з дисертацією, під час її підготовки проаналізовано низку законів та відомчих підзаконних нормативних документів, використано 215 літературних джерела, зведені дані анкетування працівників Національної поліції (230 слідчих й дізнавачів) м. Києва, Чернівецької та Полтавської областей; офіційні статистичні дані, опубліковані на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора, низка судових рішень, доступних в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Це надало можливість дисертанту досягти мети дослідження та в цілому виконати поставлені завдання.

Сприяла цьому й вдало обрана методологія дослідження. Під час підготовки дисертації використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, що ґрунтуються на теорії пізнання правових явищ, спрямованих на отримання комплексних достовірних результатів. Специфіка мети й завдань дослідження зумовила необхідність використання таких методів: діалектичного, історично-правового, порівняльно-правового, догматичного, системно-структурного, методів моделювання, соціологічних, статистичних методів тощо. Відповідно до вимог МОН України, у дисертації конкретно зазначено, який саме метод чи методи були використані для дослідження яких явищ чи процесів.

Об'єкт дослідження є кримінальні процесуальні відносини, що виникають під час здійснення допиту малолітнього та неповнолітнього потерпілого у кримінальному провадженні.

Відповідно предмет дослідження – особливості допиту малолітнього та неповнолітнього потерпілого у кримінальному провадженні.

З таким формулюванням об'єкта й предмета дослідження в цілому можна погодитися.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх достовірність. Результати дисертації М.В. Поповича є аргументованими й переконливими, одержаними завдяки широкому використанню різноманітних методів наукового дослідження, аналізу значного масиву нормативно-правових актів та практики їх застосування.

Наукова новизна положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, полягає в тому, що дисертація спрямована на подальше дослідження на монографічному рівні низки наукових положень, пов'язаних із проблемами допиту потерпілих дітей. У дисертації сформульовано низку нових концептуальних положень, висновків і рекомендацій, що мають важливе значення для науки кримінального процесуального права, криміналістики, оперативно-розшукової діяльності та правозастосовної практики. До найвагоміших результатів, що визначають наукову новизну, належать такі:

вперше:

– наведено авторське визначення поняття засади «дитиноцентризм», на підставі чого запропоновано доповнити КПК України ст. 17-1 КПК України «Дитиноцентризм»;

– наведено авторське визначення «термінової контактної взаємодії», під якою треба розуміти надання органами досудового розслідування невідкладної допомоги потерпілій дитині після скоєння відносно неї кримінального правопорушення (отримання дитиною психічної травми) з метою відновлення психічного стану та недопущення реорганізації особистості, що обумовлене метою надання оперативного захисту, психологічної допомоги, як правило, у безпосередній близькості до району бойових дій, стихійних лих, надзвичайних подій, під час звільнення з полону;

– запропоновано запровадження використання терміна «дитина» для позначення категорії фізичних осіб, які не досягли 18-річного віку;

– доведено необхідність паліативного підходу під час допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого;

– обґрунтовано виокремлення серед малолітніх осіб таких, які не досягли 7-річного віку з метою створення особливих умов їх допиту;

удосконалено:

– стан наукового розроблення проблем допиту малолітніх і неповнолітніх потерпілих;

– досліджено міжнародно-правові стандарти процесуальної регламентації допиту малолітніх та неповнолітніх потерпілих;

– проаналізовано зарубіжний досвід допиту (опитування) малолітнього та неповнолітнього потерпілого;

– висвітлено особливості проведення допиту малолітнього та неповнолітнього потерпілого з використанням спеціальної методики «Зелена кімната»;

отримали подальший розвиток:

– сутність та значення налагодження психологічного контакту з малолітнім або неповнолітнім потерпілим, що застосовується під час проведення допиту;

– загальні положення застосування методів психологічної корекції щодо малолітнього або неповнолітнього потерпілого;

– пропозиції щодо внесення змін до чинного КПК України, зокрема п. 12-1 ст. 3, п. 23 ст. 7, ч. 2 ст. 28, 55, 225, ч. 1, 2 ст. 226, глави 38 цього Кодексу.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані теоретичні положення, висновки й пропозиції впроваджено та використовуються у науково-дослідній діяльності та навчальному процесі вищих навчальних закладів юридичного спрямування (акт впровадження з Національної академії внутрішніх справ від 19 січня 2023 року та від 12 січня 2023 року, з Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича від 8 грудня 2022 року та 19 грудня 2022 року); у практичній діяльності органів

досудового слідства (акт впровадження ГСУ НП України від 10 листопада 2022 року).

Дисертація має належний рівень апробації. Основні положення та висновки, сформульовані в дисертації, висвітлено у тринадцяти наукових **публікаціях**, серед яких: 2 статті у виданнях, що включені Міністерством освіти і науки України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 3 статті у міжнародних наукових виданнях, одна з яких індексується в наукометричній базі Web of Science, а також у 8-ми тезах доповідей, що опубліковані у збірниках науково-практичних конференцій та засідань круглих столів.

Дисертація виконана автором самостійно, всі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. У науковій статті «Синергія та її вплив на відносини, що виникають під час допиту неповнолітнього потерпілого у кримінальному провадженні України», опублікованій у співавторстві, частка дисертанта становить 50 %. Ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертації не використано.

Дисертація має чітко розроблену **структуру**, містить анотацію, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, що мають дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел і додатки. Повний обсяг дисертації становить 223 сторінки, із них основний текст дисертації – 167сторінок.

У трьох розділах дисертації в основному повно та всебічно розкрито предмет дослідження, що свідчить про науково обґрунтовану архітектуру роботи та її відповідність вимогам наукової методології.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади допиту неповнолітнього» присвячений висвітленню методологічних аспектів обраного предмета дослідження. Саме у цій частині роботи констатовано, що до питання допиту були дотичні багато науковців, в тому числі, їх роботи представлені з урахуванням численних змін, що відбулися на теренах державотворення нашої країни. В розділі акцентовано увагу на міжнародно-правових стандартах та зарубіжному досвіді процесуальної регламентації допиту (опитування) неповнолітнього потерпілого, на кращих інтересах дитини.

Констатовано, що всі міжнародні угоди (документи) прийнято розподіляти на так зване «жорстке» та «м'яке» право. Юридично зобов'язальні ці документи для держав, які їх ратифікували, є обов'язковими для виконання, тобто містять «жорстке право».

Проаналізовано міжнародний досвід опитування/допиту дітей в Чехії, США, Норвегії, Нідерландах, Швеції, Гренландії, Данії, Ісландії та виділено окрему посилену модель «Барнахус+», де акцент зроблено на терапевтичному завданні (на спеціалізації надання психологічних послуг), на виведенні дитини-потерпілої чи свідка зі складного психологічного стану, на її психологічному здоров'ї.

У розділі 2 «Процесуальні особливості допиту неповнолітнього потерпілого» спочатку розглянуті питання щодо часу та місця допиту неповнолітнього потерпілого як важливих елементів процедури допиту. Цілком природно, що такий аналіз розпочато з окремих норм КПК України, у якому, хоча й недостатньо, але все ж врегульовані окремі аспекти. В розділі акцентовано увагу на участі окремих учасників допиту, запропоновано низку змін до КПК України в частині пріоритету у виборі для участі саме психолога, а не педагога.

Виокремлено додаткові функції під час кримінального провадження за участю потерпілої дитини: 1) практична, 2) координаційна, 3) профілактична.

Доведено, що до завдань кримінального процесу не може входити лікування дитини, яка постраждала від кримінального правопорушення, але зроблено висновок про необхідність паліативного підходу під час допиту.

До основних принципів паліативного характеру допиту дитини можна віднести: вміння слухати, терапію присутністю, важливість створення психотерапевтичного середовища, єдність представників правоохоронних органів з близькими та рідними дитини, залучення до участі психологів, використання всіх резервів, задоволення духовних потреб, індивідуальний підхід до кожної дитини.

Розділ 3 «Тактичні прийоми проведення допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого» починається з налагодження психологічного контакту з неповнолітнім потерпілим, характеристики принципів взаємодії.

У роботі обґрунтовано заборону допиту дітей віком до 7 років понад 30 хвилин без перерви, а загалом – понад однієї години на день, а також обов'язкову відеофіксацію. Разом із тим, обґрунтовано необхідність встановлювати причини та умови, що сприяли вчиненню конкретного злочину або кримінального проступку проти дитини. Проте допит потерпілої дитини в частині встановлення таких причин та умов має бути проведений лише в разі, коли ці відомості неможливо отримати в інший спосіб.

Проаналізовано етапи допиту та акцентовано увагу на тому, що у випадку переживання дитиною важкої втрати, допит може бути проведений лише у разі, якщо дитина може стати учасником допиту після проведеної реабілітації.

Запропоновано доцільність допиту малолітніх потерпілих, особливо дітей віком до 7 років, із використанням анатомічних ляльок. Проте, доведено, що типової жертви з погляду однакових проявів поведінки, типового емоційного супроводу, а також вміння описати деталі не існує. У такому випадку робиться акцент на віковій психології.

Оформлення дисертації відповідає вимогам, що пред'являються до цього виду робіт. Структура є цілком логічною, розкриття змісту – послідовним. Зміст дисертації свідчить про те, що автор виконав поставлені перед собою наукові завдання, показавши глибокі знання наукової літератури, чинного вітчизняного та зарубіжного законодавства, вміння їх всебічно аналізувати, переконливо обстоювати власну точку зору.

Водночас, у цілому позитивно оцінюючи аналізовану дисертацію та відмічаючи її відповідність вимогам нормативно-правових документів щодо робіт, поданих на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» в частині теоретичного рівня, ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, їх достовірності й наукової новизни, практичної значимості, вважаю за доцільне висловити низку зауважень щодо окремих її положень, які можуть слугувати підґрунтям для дискусії під час прилюдного захисту дисертації у Спеціалізованій вченій раді, зокрема:

1. В рубриці «вперше» дисертант наводить авторське визначення «термінової контактної взаємодії», під якою треба розуміти надання органами досудового розслідування невідкладної допомоги потерпілій дитині після скоєння відносно неї кримінального правопорушення (отримання дитиною психічної травми) з метою відновлення психічного стану та недопущення реорганізації особистості, що обумовлене метою надання оперативного захисту, психологічної допомоги, як правило, у безпосередній близькості до району бойових дій, стихійних лих, надзвичайних подій, під час звільнення з полону.

Цей загалом правильний висновок, на думку опонента, потребує деталізації з тим, щоб визначити залежності від характеру кримінального правопорушення, по якому слідчий здійснює досудове розслідування у частині запрошення інших учасників.

2. Під час підготовки дисертації було потребує додаткового пояснення питання, чи не вийшов дисертант за межі предмета дослідження, зазначаючи про психолога як обов'язкового учасника допиту та приділяючи саме йому багато уваги під час допиту малолітнього або неповнолітнього потерпілого.

3. Потребує деталізації використання терміну «дитина» у положеннях Кримінального процесуального кодексу України.

4. В Україні за перші 4 місяці 2021 року, ще далеко до початку воєнного стану, щодо дітей скоєно 1280 злочинів. Ще на вказаного року в Україні налічувалося 47 «зелених кімнат» для потреб допиту потерпілих дітей. Чи є потреба сьогодні в створенні таких умов для допиту дітей? Цікаво дізнатися позицію дисертанта з цього питання.

Означені зауваження, на думку опонента, в цілому не впливають на високу позитивну оцінку роботи, оскільки спрямовані на уточнення чи доповнення окремих положень дисертації, а у низці випадків носять спірний чи дискусійний характер.

Висновок про відповідність дисертації поставленим вимогам.
Дисертація Поповича Мирослава Вікторовича на тему: «Особливості допиту

малолітнього або неповнолітнього потерпілого», представлена на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, у якому отримано науково обґрунтовані результати, що вирізняються новизною за своїм змістом та відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам, встановленим у Порядку підготовки здобувачів вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 року № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 року № 283), наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Мирослав Вікторович Попович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Опонент –
провідний науковий співробітник
Приватної установи «Науково-дослідний
Інститут публічного права»
доктор юридичних наук, професор**

Валентина ДРОЗД